

5. Система інтенсивної реабілітації дітей с церебральними паралічами нове возможности для коррекции речевых нарушений / Н. В. Козьякина, С. М. Гордиевич, О. В. Козьякина и др. // Дефектология. – 2002. – № 5. – С. 89-96.
6. Семенова К.А., Махмудова Н.М. Медицинская реабилитация и социальная адаптация больных детским церебральным параличом. – Ташкент: Медицина, 1979. – 487 с.
7. Смірнова І.А. Логопедическая диагностика, коррекция и профилактика нарушений речи у дошкольников с ДЦП. Алалия, дизартрия, ОНР: Учебно-методическое пособие для логопедов и дефектологов. – СПб.: «ДЕТСТВО – ПРЕСС», 2007. – 320 с.
8. Смолянинов А.Г. Иппотерапия для детей. – К., 2009. – 90 с.
9. Смолянинов А.Г. Дельфинотерапия для детей. – К., 2008. – 88 с.

УДК 376-056. 262: 376. 015. 31] - 053. 6

Рецензент
Данилайчук Е.А.,
кандидат педагогических наук,
старший научковый сотрудник

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРОМ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

В.В. Кобильченко

У статті розкриваються підходи щодо психологічного супроводу підлітків з порушеннями зору.

Ключові слова: *формування особистості, психологічний супровід, психолог, спеціальна школа.*

В статті раскрыты подходы к психологическому сопровождению подростков с нарушениями зрения.

Ключевые слова: *формирование личности, психологическое сопровождение, психолог, специальная школа.*

In article approaches to psychological support of teenagers with sight infringements revealed.

Keywords: *formation of the person, psychological support, the psychologist, special school.*

Сучасний етап становлення системи національної освіти, її гуманізація передбачає поступовий відхід від авторитарних моделей навчання та виховання підростаючого покоління й переслі до моделей, що ґрунтуються

на засадах педоцентризму, за яких кожен учень є особистістю зі своїм складним і неповторним внутрішнім світом. На першій план висуваються створення оптимальних умов для становлення особистості дитини відповідно до особливостей її психічного й фізичного здоров'я, індивідуальних можливостей та здібностей. У цьому й полягає основна мета діяльності психологічної служби. Тобто, метою роботи практичного психолога стає не просто забезпечення навчально-виховного процесу, а комплексний психологічний супровід дитини протягом усього періоду навчання, як система професійної діяльності, спрямована на створення соціально-психологічно-педагогічних умов для успішного навчання та розвитку дитини.

Таким чином, психологічний супровід освітнього процесу в умовах сучасної спеціальної школи набуває усе більшого значення. Заснована на такому теоретичному підході практична діяльність соціально-психологічної служби в спеціальній освітній установі дозволяє вирішувати проблеми створення єдиного освітнього простору, досягнення нової якості спеціальної освіти, адаптації школярів при переході на різні шаблі й рівні освіти тощо.

Теоретичні й практичні аспекти супроводу відображені переважно в роботах сучасних російських (Е.М. Александровська, О.І. Альшаніна, А.Г. Асмолов, М. Бардир, А.Ф. Березін, М.Р. Бітянова, Л.Я. Газман, І.В. Дубровіна, С.В. Духновський, Т.В. Зайцева, Е.Ф. Зеєр, О.І. Казакова, О.А. Козирева, С.В. Кривнов, Н.В. Куренкова, А.Г. Лідерс, О.С. Обухова, Р.В. Овчарова, І. Ромазан, М.М. Семаго, Н.Я. Семаго, Ю.В. Сінсарев, І. Чередишкіна, Т.І. Чіркова, Т. Янічева та ін.), та значно в меншій мірі – українських учених та практиків (О.І. Василькова, Т.С. Ганішкіна, І.М. Гречко, М.І. Гринчук, І.В. Родигіна, Н.В. Степанець та ін.). Особливу вагу дослідники звертають на механізми, напрямки, види, способи й умови надання психологічної підтримки та допомоги.

Термін "супровід" у практичній психології почав використовуватись майже із самого початку функціонування психологічної служби. Хоча термін "супровід" міцно увійшов у професійне життя практичних психологів й педагогів, і вживається як концептуально, так і відносно практичної діяльності щодо вирішення конкретних проблем, сьогодні усе ще немає єдиної думки фахівців у визначенні цього поняття. Термін "психологічний супровід" у сучасній психологічній літературі трактується досить широко. Крім того, у науковій і методичній літературі немає однозначного підходу у визначенні цілей і завдань психологічного супроводу, його змісту.

Сьогодні працівники психологічної служби, які надають психологічну допомогу дітям і підліткам з глибокими порушеннями зору, відчувають гостру потребу в розумінні особливостей цих дітей й освітні ефективних методик роботи з ними. Перед ними постає безліч гострих організаційних, методичних та методичних питань. Найбільш важливими серед них є такі: "Які особливості дітей, що розвиваються в умовах зорової депривації?" "Які методи та прийоми є доступними й ефективними для роботи з ними?" "Яким повинен бути зміст роботи із цими дітьми та підлітками?" "Як допомогти їм

відновити позитивне ставлення до себе та інших людей, до життя в цілому, зміцнити власне "Я", вийти з позиції "нещасної жертви" і стати людиною, яка здатна довіряти собі та іншим людям?"

Щоб визначити мету психологічного супроводу підлітків з глибокими порушеннями зору, необхідно знати особливості цих дітей.

Підлітковий вік є найбільш складним з усіх вікових періодів, в цей час відбуваються бурхливі зміни у фізіології та психіці дитини (Н.П. Анкієва, М.Й. Боришевський, О.В. Киричук, Я.Л. Коломинський, І.С. Кон, Л.І. Мишик, Х. Ремшидт, Д.І. Фельдштейн, С. Хол, К. Левін та ін.). Він насичений драматичними переживаннями та конфліктами. Упродовж підліткового періоду у дитини формуються стійкі форми поведінки, риси характеру. Це час самозаглиблення й самопізнання, становлення "Я", емансипації самоощітки, переходу на нову соціальну позицію. Разом з тим, це час втрати дитячого світосприймання, кризи авторитетів, що супроводжується відчуттям тривожності та психологічного дискомфорту.

Численні дослідження в галузі дефектології в цілому, і тифлології зокрема засвідчують, що редукція функцій зорового аналізатора неодмінно призводить до порушення взаємодії дитини з довкіллям. Психічний розвиток дитини відбувається на звуженій сенсорній основі, що в кінцевому результаті зумовлює дефіцит сенсорного досвіду (І.С. Вавіна, І.М. Гудим, М.І. Земцова, Л.О. Куненко, О.Г. Литвак, Н.І. Малюхова, І.С. Моргуліс, С.О. Покутнева, Є.П. Сіньова, Л.І. Солнцева та ін.).

Поряд із цими дослідженнями, у тифлологічній науці існує ряд праць, присвячених соціальним наслідкам зорового дефекту (В.І. Андрієнко, Л.С. Виготський, І.С. Моргуліс, В.М. Ремажевська, Є.П. Сіньова, Є.М. Стерніна, А.Й. Суєславичус, В.А. Феоктистова та ін.). У них зазначається, що в умовах зорової депривації порушується взаємодія дитини з соціальним оточенням, що призводить до дефіциту соціального досвіду, гальмування розвитку соціальних потреб, формування соціальних умінь.

Особистісний розвиток є розвитком психосоціальним, тому завжди необхідно враховувати його психічну й соціальну складові. Однак, як зазначав у своїй праці Л.С. Виготський, усі психологічні особливості дефективної дитини мають в своїй основі не біологічне, а соціальне ядро, і при створенні сприятливих соціальних умов розвитку дитини негативні наслідки дефекту можуть бути успішно подолані.

Оскільки особистість є своєрідним продуктом соціальної взаємодії, то головним фактором, який негативно впливає на становлення особистості підлітка з порушенням зором є несприятливе соціальне оточення, що психологічно травмує дитину або певним чином ізольовує її від необхідних для її розвитку зовнішніх впливів.

Однак надзвичайно важливі питання формування й корекції особистості підлітків з порушеннями зору не знайшли свого цілісного наукового вивчення. Майже усі автори у своїх дослідженнях обмежуються або постановкою даної проблеми, або її окремими аспектами: дефіцит

соціального досвіду (І.С. Моргуліс), недорозвиток соціальних потреб (Н.Г. Морозова), окремі порушення в особистісній сфері незрячих (А.А. Кругус, О.Г. Литвак), моральні якості сліпих та слабозорих (І.П. Чигринова), неадекватні соціальні установки сліпих (В.И. Бєляєва, Ю.Г. Дем'янов, В.М. Сорокін, А.Й. Суєславичус, В.А. Феоктистова, І.С. Шалагіна та ін.), особливості міжособистісних стосунків сліпих (Є.П. Сіньова).

На сьогодні у вітчизняній тифлології зовсім не розробленими залишаються теоретико-методичні засади психологічного супроводу підлітків з глибокими порушеннями зору, не з'ясоване місце та значення етидо- та екзогеніки у процесі особистісного становлення підлітків в умовах дизонтогенезу, не виявлені основні внутрішні детермінанти соціальної взаємодії, не розроблені зміст та методика психокорекційної роботи з підлітками, які мають глибокі порушення зору.

В основі нашого підходу є принципове положення дефектологічної науки про те, що процес формування особистості дитини з психофізичними вадами відбувається за загальними закономірностями розвитку (Р.М. Боскіс, І.С. Виготський та ін.).

Іншим принциповим підходом стало положення про те, що головним негативним наслідком сенсорного дефекту в психічній та соціальній сферах виступає насамперед порушення соціальної взаємодії, яка є інтегративним фактором формування особистості підлітка з глибокими порушеннями зору. Порушення повноцінної взаємодії передусім із соціальним мікросередовищем призводить до дефіциту особистісного досвіду, який детермінує соціальну активність школяра в різних сферах життєдіяльності.

Органічний зоровий дефект призводить не тільки до виникнення відхилень в сфері ендосеніки, а й до появи відхилень в сфері екзогеніки. Однак, оскільки екзогеніка є продуктом інтеріоризованої соціальної взаємодії, особистісний розвиток підлітків з глибокими порушеннями зору може бути суттєво скоригований психологічними засобами за рахунок своєчасного коректного втручання в його перебіг, що базується на засадах інтерсуб'єктивної взаємодії.

Інтеракційний підхід до процесу формування особистості підлітків з глибокими порушеннями зору дозволяє краще зрозуміти не тільки особливості соціального зростання в умовах дизонтогенезу, а й запропонувати ефективні шляхи подолання можливих труднощів такого зростання.

Розроблена нами система психологічного супроводу підлітків з глибокими порушеннями зору є за своєю суттю рівноправною партнерською соціальною взаємодією, у яку включені школярі та їх найближче соціальне оточення, що складають значущі інші, дорослі та однолітки, які слугують певним соціальним еталоном для наслідування: однокласники, шкільні друзі, педагоги, шкільний психолог.

Таким чином, психологічна допомога максимально наближена до природній взаємодії підлітка з глибокими порушеннями зору із соціальним довіллям в межах спеціального навчального закладу.

Основними психологічними механізмами, які забезпечують за відносно короткий термін збагачення індивідуального досвіду дитини є інтеріоризація та екстеріоризація. Тобто підліток в спеціально створених умовах інтенсивно засвоює досвід соціальної взаємодії за рахунок різних видів соціального навчання, перш за все символічного, маючи можливість завдяки сприятливій психологічній атмосфері для його креативної обробки й відтворення з подальшим перенесенням у реальне життя.

У психолого-педагогічній літературі поняття "формування особистості" вживається у двох значеннях. Перше передбачає формування особистості як розвитку, процес і результат. У цьому сенсі формування особистості є предметом психологічної науки, завданням якої є вивчення закономірностей формування особистості людини в онтогенезі, з'ясування того, що є у неї в наявності на певний момент (експериментально виявляється) і що може бути сформовано в умовах цілеспрямованих дій. Це є, власне, психологічний підхід до формування особистості.

Друге значення – формування особистості як її виховання. Це – педагогічний підхід до завдань і способів формування особистості. Педагогічний підхід передбачає необхідність з'ясування, що і як повинно бути сформовано в особистості, аби вона відповідала соціально обумовленим вимогам, що їй пред'являє до неї суспільство.

Психологічний підхід від традиційного педагогічного принципово відрізняється іншим поглядом на дитину. За своєю сутністю школяр є не об'єктом в класичному сенсі цього слова, а суб'єктом. Ніщо не може бути змінено в його внутрішньому світі без його власної волі, власного бажання. Психолог не впливає на нього своїми специфічними засобами і прийомами, а взаємодіє з ним, пропонуючи різноманітні шляхи вирішення тих чи інших завдань або проблем.

Слід зазначити, що психологічний і педагогічний підходи до формування особистості не тотожні один одному, а складають нерозривну єдність, яка становить науковий підхід.

Отже, новий підхід до процесу формування особистості школярів з глибокими порушеннями зору жодним чином не заперечує традиційного педагогічного підходу, а скоріше доповнює його психологічною складовою, однак вимагає відповідного психолого-педагогічного забезпечення, відходу від звичної авторитарної моделі побудови корекційно-виховного процесу в спеціальній школі і переходу до моделі сучасної – гуманістичної, яка ґрунтується на позиції рівноправної партнерської взаємодії між педагогами спеціальної школи та її вихованцями.

Література:

1. Бгтянова М.Р. Организация психологической работы в школе. – М.: Гнезис, 2000. – 298 с.
2. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. – М.: Ц «Сфера», 1999. – 240 с.
3. Хухлаева О.В. Тренинг к своему Я: Программа формирования психологического здоровья у младших школьников. М.: Генезис, 2001.

УДК: 376.1-056.26:616.831/832:376.016:811.161.2:35-028.31

Рецензент
Данилавічутє Е. А.
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

ЗНАЧЕННЯ КОМПОНЕНТІВ УСНОГО МОВЛЕННЯ У СИСТЕМІ ПЕРЕДУМОВ ПИСЕМНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ДЦП

Л.В. Коваль

Тематика статті присвячена вивченню передумов, що впливають на формування писемних навичок у дітей з дитячим церебральним паралічем. В статті визначено сутність процесу письма та передумов, що є базисом для їх формування. Також визначено причини, які зумовлюють особливості їх становлення у дітей з ДЦП у індивідуальному віці.

Ключові слова: дитячий церебральний параліч, онтогенез, синзиптивний період, операції письма, аналізаторні системи, сенсорні функції.

Тематика статті посвячена изучению предпосылок, которые влияют на формирование письменных навыков у детей с детским церебральным параличом. В статье определены структурные операции процесса письма и предпосылки, которые являются базисом для их формирования. Также определены причины, которые обуславливают особенности их становления у детей с ДЦП в индивидуальном возрасте.

Ключевые слова: детский церебральный паралич, онтогенез, синзиптивный период, операции письма, анализаторные системы, сенсорные функции.

The article is dedicated to the preconditions of written form of speech formation of children with the cerebral palsy of preschool age. The structural operations of writing, the preconditions of their formation and reasons of peculiarities appearance in their making during preschool development of children with the cerebral palsy are determined in this article.

Key words: children with the cerebral palsy, speech development, written form of speech, writing, analyzer systems, sensory functions.

Виникнення та удосконалення письма стало унікальним зламним періодом у історії людства, результатом якого з'явився новий спосіб обміну